

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา : สัญลักษณ์สะท้อน
อำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

ชื่อผู้เขียน นางสาวกรรณก รัตนวราภรณ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์วิณี พานิชพันธ์	ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร. วิโรจน์ อินทนนท์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์สมเกียรติ ตั้งนโม	กรรมการ

บทคัดย่อ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ผังพุทธาวาสของวัดหลวงในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในดินแดนที่เรียกว่า"ล้านนา"ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นผังจักรวาลคติ มีการวางตำแหน่งสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับเรื่องทิศ โดยองค์เจดีย์เป็นศูนย์กลาง มีวิหารตามทิศสำคัญ ผังรูปแบบนี้พบในเขตเข้มนั้นทางวัฒนธรรมคือที่เมืองศูนย์กลาง และขยายตัวเข้าครอบคลุมเมืองสำคัญใกล้เคียงเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันให้เกิดขึ้น การวางผังพุทธาวาสแบบจักรวาลคติเป็นรูปแบบที่จะพบในการวางผังของวัดหลวง เป็นการสร้างศูนย์กลางให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจ เพราะตำแหน่งองค์เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่ศูนย์กลางจักรวาล การกระทำพิธีกรรมทางศาสนาใด ๆ โดยกษัตริย์ที่วัดหลวงจึงเปรียบเสมือนพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ณ ศูนย์กลางจักรวาล เป็นการตอกย้ำถึงพระราชอำนาจ

นอกจากที่เมืองศูนย์กลางคือ เมืองเชียงใหม่ ที่พบการวางผังพุทธาวาสของวัดหลวงแบบจักรวาลคติแล้ว เมืองสำคัญคือ เมืองหริภุญชัยซึ่งมีวัดพระธาตุหริภุญชัย และเมืองลำปางซึ่งมีวัดพระธาตุลำปางหลวง พบการวางผังพุทธาวาสแสดงจักรวาลคติอย่างชัดเจน มีการสร้างวิหารตามทิศสำคัญครบสี่ทิศ และพบความคล้ายคลึงกันขององค์ประกอบในการวางผังสถาปัตยกรรมคือในผังวัดพระธาตุหริภุญชัยมีวิหารพระพุทธเป็นวิหารทิศใต้ เช่นเดียวกับวิหารพระพุทธรูปด้านทิศใต้ของวัดพระธาตุลำปางหลวง แสดงการให้ความสำคัญกับทิศใต้เช่นเดียวกับวิหารลายคำด้าน

ทิศใต้ของวัดพระสิงห์เมืองเชียงใหม่ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ จักรวาลคติทางพุทธศาสนาเชื่อว่าทิศใต้เป็นที่ตั้งของชมพูทวีป ซึ่งเป็นดินแดนของผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้ามาประสูติ ตรัสรู้และประกาศศาสนา

พุทธศตวรรษที่ 21 กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ได้ใช้บทบาททำนุบำรุงศาสนาในเมืองสำคัญ เสด็จพระราชอำนาจ โดยเสด็จไปบำเพ็ญกุศลที่วัดหลวงของเมือง ดังนั้นการประกอบพิธีกรรม ณ วัดหลวงซึ่งวางผังแบบจักรวาลคติจึงเป็นการแสดงถึงสถานภาพและพระราชอำนาจ การวางผังแบบนี้เป็นแนวคิดที่กษัตริย์เลือกใช้ให้เป็นกุศโลบายเสริมการปกครอง ตอกย้ำศูนัยอำนาจ และพลังศรัทธาของชุมชน เราจึงพบผังพุทธาวาสแบบจักรวาลคติในวัดพระธาตุหริภุญชัยและวัดพระธาตุลำปางหลวง เพราะ 2 เมืองนี้เป็นเขตการปกครองโดยตรงของเมืองเชียงใหม่

การศึกษาผังพุทธาวาสของวัดหลวงเมืองเชียงตุง พบว่ามีการวางเจดีย์และวิหารหลวงตามแนวแกนตะวันออก เป็นคติการหันหน้าวิหารหลวงทางทิศตะวันออกตามพระพุทธเจ้าในช่วงเวลาที่พระองค์ตรัสรู้ และองค์เจดีย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของผังพุทธาวาสเหมือนล้านนา แต่ใช้วิหารหลวงที่มีพระพุทธรูปประธานเป็นศูนย์กลางของผัง การวางผังไม่มีการใช้คติที่เรียกว่าจักรวาลปรากฏชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับผังวัดหลวงของเมืองหริภุญชัยและเมืองลำปาง

การที่ไม่พบการวางผังแบบจักรวาลคติในวัดหลวงเมืองเชียงตุง เพราะเมืองเชียงตุงในพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นเมืองที่มีผู้นำปกครองของตนเอง แม้เมืองเชียงตุงจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับล้านนา แต่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจโดยตรงของเชียงใหม่ ประกอบกับเมืองเชียงตุงมีสภาพการปกครองเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ไม่ได้เป็นอาณาจักร ผู้นำจึงได้เลือกใช้แบบแผนการวางผังวัดที่เหมาะสมกับชุมชนของตนและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของเมือง ดังนั้นคติการวางผังแบบจักรวาลคติจึงไม่ได้รับการตอกย้ำหรือนำมาใช้จากชนชั้นปกครอง แม้คตินี้จะมาพร้อมกับพุทธศาสนาและพิธีกรรมที่รับผ่านเชียงใหม่ก็ตาม การจัดผังวัดหลวงของเมืองเชียงตุงจึงแสดงให้เห็นถึงสถานภาพการเป็นเมืองชายขอบวัฒนธรรมของล้านนา

Thesis Title	Cosmology in the Planning of Lanna Royal Monasteries : Symbolic Expression of Theocracy in a Southeast Asian Subregion During 21 st Century B.E.	
Author	Miss Kornkanok Ratanawaraporn	
M.A.	Regional Studies	
Examining Committee	Lect. Vithi Phanichphant	Chairman
	Lect. Dr. Viroj Inthanon	Member
	Assoc. Somkiat Tangnamo	Member

ABSTRACT

The result of the investigation revealed that royal monastery planning in a Southeast Asian subregion know as “Lanna” during 21st century B.E. was cosmology-oriented. The architectural positions were in accordance with the auspicious directions with the stupa as the center and audience halls in the four significant directions. This pattern of temple cloister plan was typical in the cultural intensive zone of Lanna, that is at the principal city and expanded to neighboring important towns to create harmony and uniformity. The planning was found to be that of royal monasteries, creating a symbolic center of power which was in line with the administrative pattern whereby the king was the center of power. The stupa represents Mt. Meru, the center of the universe, therefore any religious ceremony in the royal monastery was regarded as sacred, performed at the cosmic center and in turn emphasizing the royal authority.

Beyond the kingdom administrative center at Chiang mai, the cosmological planning was also found at Wat Phrathat Haripunjaya of Lamphun and Wat Phrathat Lampang Luang of Lampang. The plan had cosmological layout with the main halls in the four directions. Similar architectural component was also found common in these

places, that is, the hall housing the principal Buddha image was located in the southerly direction like Lai Kham Hall of Wat Phra Singha in Chiang Mai. A stress significance of the southern direction, the direction believed to be Chompu Dhweeb or India, the birthplace of the Lord Buddha and Buddhism.

During the 21st century B.E., Chiang Mai sovereigns employed the role of religious faiths and support in major vassal towns to fortify their power by making merits at their respective royal monasteries. As a consequence, holding religious rites in the cosmological planned grounds emphasized the royal status and power. Such a planning was a state policy to reinforce their government authority and public enthusiasm. The strict planning in Wat Phrathat Haripunjaya and Lampang Luang was implemented since the towns were under direct administration of Chiang Mai.

With respect to the planning of royal monasteries in Keng Tung, it was revealed that the stupa and the principal hall were located along the east-west axis, the belief based on the legend saying that when the Lord Buddha attained enlightenment he was facing eastward. Unlike Lanna, the altar in the principal hall was given the position as the center of the plan instead of the stupa, and the cosmology was not explicitly stated as that found in Wat Phrathat Haripunjaya and Lampang Luang. The weak composition of the cosmological planning in Keng Tung indicates the distance from center of power. Despite close cultural relationship with Lanna, it was not under the direct authority of Chiang Mai. Furthermore, Keng Tung was a smaller settlement; its leaders thus utilized a monastery plan deemed appropriate to local geographical and political contexts. The planning was not an expression of imperial control, as in Lanna; despite the influence of Buddhism and cultural practice derived from Chiang Mai. The cloister plan of Keng Tung monasteries thus indicated its status as a cultural periphery of Lanna.